

ZARZĄDZANIE PODATKAMI W PRZEDSIĘBIORSTWIE

Wprowadzenie

Zarządzanie podatkami jest dziedziną relatywnie nową, mimo iż podatki istniały od zawsze. Zawsze też płacenie podatków powodowało określone postawy podatników, którymi najczęściej były postawy mniejszego lub większego sprzeciwu w postaci unikania, bądź uchylania się od opodatkowania. Nie zawsze jednak zarządzanie podatkami, a zatem aktywne wpływanie na wysokość obciążeń podatkowych, było w pełni akceptowane przez obowiązujące prawo i jednocześnie wdrażane w polityce podatkowej przedsiębiorstw.

Obecnie jednak coraz więcej przedsiębiorstw traktuje podatek jako podstawowy koszt działalności gospodarczej, który jak każdy inny, trzeba optymalizować w zależności od celów ustalonych przez podatnika.

Optymalizować można zarówno podatki, które nakładane są na osoby nieprowadzące działalności gospodarczej, jak i przedsiębiorstwa. Optymalizacja podatkowa, uutożsamiana przez autorkę z zarządzaniem podatkami, w przypadku osób nieprowadzących działalności gospodarczej, jest o tyle trudna, że osoby fizyczne mają ograniczony wpływ na wielkość przychodów i kosztów, a jedyna sfera optymalizacyjna dotyczy w większości przypadków rozliczenia rocznego podatku dochodowego i zastosowania dostępnych w danym czasie ulg podatkowych lub planowania przychodów w trakcie roku podatkowego.

W przypadku przedsiębiorstw zarządzanie podatkami ma szerszy zakres z uwagi na możliwość wpływania przedsiębiorcy na przychody, koszty, podstawę opodatkowania, ulgi oraz inne charakterystyki działalności gospodarczej przedsiębiorstw. Wpływając na poziom przychodów i kosztów, przedsiębiorcy mogą optymalizować swoje obciążenia z tytułu podatków bezpośrednich, w tym przede wszystkim dochodowych, dążąc do minimalizacji płaconych podatków. Optymalizacja może również dotyczyć podatków pośrednich, w tym głównie podatku od towarów i usług. Mimo że z założenia podatki te powinny charakteryzować się neutralnym wpływem na działalność gospodarczą, są jednak sytuacje, w których podatki pośrednie obciążają koszty dzia-

łałości gospodarczej. I właśnie takich sytuacji najczęściej dotyczy optymalizacja podatkowa w tym zakresie¹.

Istota zarządzania podatkami

Podatek to świadczenie pieniężne o charakterze nieodpłatnym, przymusowym, bezwrotnym, ogólnym, nakładane przez państwo albo inny podmiot publicznoprawny na mocy odpowiednich przepisów prawnych. Nakładanie podatków przez państwo ma zagwarantować realizację określonych funkcji jakie spełnia podatek, z których najważniejszą jest funkcja fiskalna. Wyraża się ona tym, że podatki mają dostarczyć państwu dochody na pokrycie wydatków publicznych. Od wielu lat wydatki te wykazują tendencję rosnącą, a co za tym idzie – obciążenia z tytułu podatków również muszą rosnąć. Państwo może podwyższać stawki podatków już istniejących w systemie podatkowym albo wprowadzać zupełnie nowe konstrukcje podatkowe (np. w ostatnim czasie podatek od zysków giełdowych lub podatek od oszczędności). Z punktu widzenia podmiotów biernych (ludności oraz przedsiębiorstw), dla których podatek stanowi dodatkowy koszt ich funkcjonowania, rzeczą naturalną stało się więc wypracowanie takich mechanizmów obronnych wobec posunięć podmiotów czynnych (podmiotów nakładających podatki), które pozwalałyby uniknąć tego kosztu albo przynajmniej zminimalizować jego wysokość. Do mechanizmów takich zaliczyć można²:

- uchylanie się od płacenia podatków
- unikanie opodatkowania
- zarządzanie podatkami.

Uchylanie się od płacenia podatków polega na podejmowaniu działań zakazanych przez prawo podatkowe, prowadzących do zmniejszenia ciężaru podatkowego albo do całkowitego jego wyeliminowania. Jest to działanie nielegalne, nieetyczne i sprzeczne z prawem, którego podjęcie wiąże się z odpowiednimi sankcjami karnymi. Do takich działań zaliczyć można np.:

- zatajanie źródeł przychodów
- wystawianie fikcyjnych faktur
- fałszowanie ksiąg podatkowych
- nierejestrowanie działalności gospodarczej – działalność w szarej strefie
- ewidencjonowanie kosztów, które nie zostały poniesione.

Unikanie opodatkowania polega na redukcji obciążenia podatkowego za pomocą instrumentów dozwolonych przez prawo. Zatem efekt gospodarczy unikania opodatkowania jest taki sam jak w przypadku uchylenia od płacenia podatków z tym wyjątkiem, że unikanie opodatkowania jest działaniem bazującym na instrumentach podatkowych zawartych w prawie podatkowym, z których korzystanie jest dozwolone.

¹ Optymalizacja w zakresie podatków pośrednich może również dotyczyć wpływu tychże podatków na przychody. Dotyczy to np. sytuacji zmiany stawek podatkowych i ich wpływu na wielkość popytu na określoną grupę towarów i usług.

² A. Gomułowicz, J. Małecki, *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 263–264.

Trzecią postawą wobec przymusu płacenia podatków jest aktywne wpływanie na wysokość obciążeń podatkowych poprzez zarządzanie podatkami. Zarządzanie podatkami są to działania zgodne z prawem, podejmowane przez podatnika dla osiągnięcia określonego celu gospodarczego. W stosunku do postawy jaką jest unikanie opodatkowania, zarządzanie podatkami jest pojęciem szerszym, ponieważ nie ogranicza się tylko do jednego celu jakim jest minimalizacja obciążeń podatkowych, ale zwraca również uwagę na inne aspekty polityki podatkowej podatnika.

W tym miejscu warto podkreślić, że zarządzanie podatkami są to działania zgodne z prawem, mimo że ich wykorzystywanie często prowadzi do uszczuplenia dochodów budżetowych. Aby uchronić się przed taką sytuacją ustawodawca wprowadził w 2003 r. przepis art. 24b par. 1 Ordynacji podatkowej, ograniczający możliwości optymalizacji podatkowej. Brzmiał on następująco: „Organy podatkowe i organy kontroli skarbowej, rozstrzygając sprawy podatkowe pomina skutki podatkowe czynności prawnych jeżeli udowodnią, że z dokonania tych czynności nie można było oczekiwać innych istotnych korzyści niż wynikające z obniżenia wysokości zobowiązania podatkowego, zwiększenia straty, podwyższenia nadpłaty lub zwrotu podatku”.

Z treści tego przepisu wynika, że pozostawienie podatnikowi określonego wyboru narzędzi zarządzania podatkami (np. możliwość korzystania z różnych metod amortyzacji środków trwałych) stało się iluzoryczne, ponieważ wykorzystanie ich przez podatnika w celu minimalizacji obciążenia podatkowego było, zgodnie z zapisem Ordynacji podatkowej, niezgodne z prawem i mogło być zakwestionowane przez organy podatkowe. Widoczna jest więc tutaj pewna sprzeczność w działaniu ustawodawcy. Z jednej strony pozostawił on podatnikowi określony zbiór instrumentów optymalizacji podatkowej i jednocześnie zakazał ich stosowania w aspekcie aktywnego wpływania podatnika na wysokość obciążeń podatkowych, przez co należy rozumieć, że zakazał ich stosowania. Takie działanie ustawodawcy zostało zakwestionowane przez Trybunał Konstytucyjny, który w wyroku z 11 maja 2004 r. orzekł o niezgodności cytowanego przepisu z Konstytucją RP. W uzasadnieniu wyroku Prezes Trybunału wskazał, że „(...) zasada zaufania do tworzonego prawa nie pozwala na kwestionowanie zachowań zgodnych z prawem, jeśli także ich cel nie jest przez nie zakazany (...)”.³

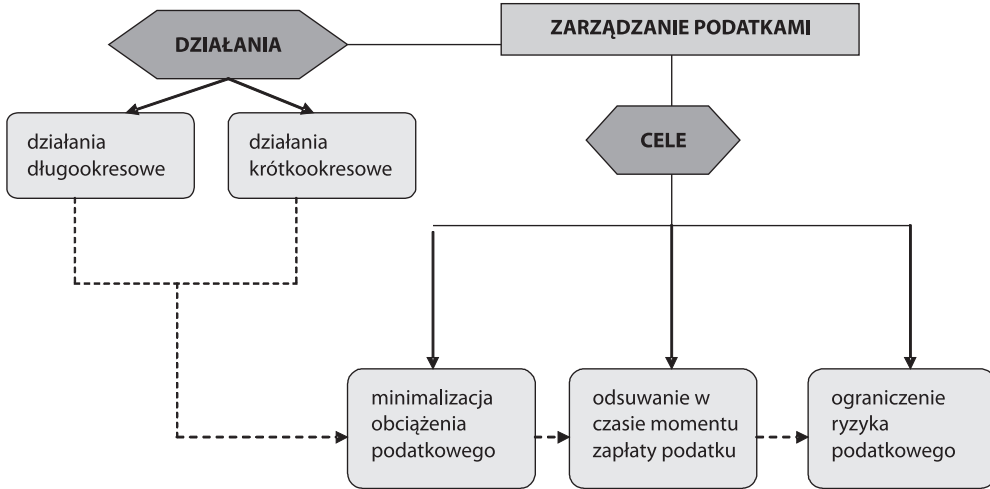
Uznanie cytowanego przepisu Ordynacji podatkowej przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją można oceniać tylko pozytywnie. Jego eliminacja zwiększyła pewność stosowania prawa podatkowego. Pozwoliła na zachowanie zasady, że każdy może optymalizować swoje zobowiązanie podatkowe, pod warunkiem że robi to zgodnie z przepisami prawa oraz że może układać swoje stosunki gospodarcze według zasady swobody umów i jeśli dana sytuacja nie jest objęta obowiązkiem podatkowym, uznawać, że nie został on przez ustawodawcę nałożony.

Jak już wcześniej wspomniano, zarządzanie podatkami to nie tylko minimalizacja obciążenia podatkowego w obrębie obowiązującego prawa. Do podstawowych celów zarządzania podatkami należy zaliczyć (por. rys 1):

- minimalizację obciążenia podatkowego, a tym samym maksymalizację zysku netto

³ I. Lewandowska, *Prawo do legalnego unikania podatku*, „Rzeczpospolita” 12.05.2004.

- odsuwanie w czasie momentu zapłaty podatku
- ograniczenie ryzyka podatkowego.

Rysunek 1. Zarządzanie podatkami

Źródło: Opracowanie własne.

Cele te mogą być osiągnięte za pomocą dwóch grup instrumentów podatkowych. Pierwsza z nich to narzędzia celowo stworzone przez ustawodawcę, który zostawił podatnikowi pewien wybór w zakresie możliwości korzystania z nich, bądź nie. To podatnik sam decyduje czy skorzystanie z danego instrumentu podatkowego jest dla niego korzystne podatkowo, czy też nie. Wybór ten może dotyczyć np. różnych metod amortyzacji, różnych metod rozliczania różnic kursowych, różnych form opodatkowania działalności gospodarczej.

Druga grupa instrumentów to narzędzia będące wynikiem luk prawnych oraz nieścisłości w prawie podatkowym. Ich wykorzystywanie przez podatników, niezabronione prawem, czyni z nich działanie legalne, mimo że umieszczenie ich w prawie nie było zamierzonym celem ustawodawcy. Dlatego w ślad za rozpowszechnianiem informacji o występujących lukach prawnych stosowanych przez podatników, mają miejsce zmiany prawa podatkowego usuwające istniejące niedoskonałości. Zatem wykorzystywanie tej grupy instrumentów może okazać się krótkotrwałe i trudne do zaplanowania w działalności podatnika. Stąd w niniejszym artykule uwaga będzie skierowana na instrumenty podatkowe, celowo zamieszczone w prawie podatkowym przez ustawodawcę, dzięki którym podatnik ma wpływ na wielkość podatków w aspekcie długo- i krótkoterminowym.

Z punktu widzenia okresu, z jakim wiąże się zastosowanie danego narzędzia, możemy mówić o dwóch rodzajach działań podejmowanych przez podatnika dla osiągnięcia zamierzonych przez podatnika celów zarządzania podatkami (minimalizacja obciążeń podatkowych, odsuwanie w czasie zapłaty podatku, ograniczenie ryzyka podatkowego):

- Działania o charakterze długookresowym (strategiczne). Celem tych działań jest planowanie długookresowe, którego skutki podatkowe będą odczuwalne w okresie dłuższym

niż rok. Do takich działań zaliczyć można np. wybór miejsca prowadzenia działalności gospodarczej czy wybór formy opodatkowania działalności gospodarczej.

- Działania o charakterze krótkookresowym (bieżące). Ich istota polega na podejmowaniu bieżących decyzji mających wpływ na wielkość opodatkowania i ryzyko podatkowe w codziennej działalności przedsiębiorstwa, których skutki podatkowe związane są z krótkim okresem. Przykładem takich decyzji może być: polityka podatkowa przedsiębiorstwa w zakresie różnic kursowych, wybór uproszczonych form płatności zaliczek, wybór uproszczonych metod rozliczania podatku VAT itp.

Cele zarządzania podatkami

Podstawowe cele zarządzania podatkami, jakimi są minimalizacja obciążeń podatkowych, odsuwanie w czasie momentu zapłaty podatku oraz ograniczenie ryzyka podatkowego, osiągnąć można za pomocą stosowania różnych narzędzi podatkowych, których wybór przez podatnika jest niczym nieograniczony.

Należy zwrócić uwagę, że nie można rozpatrywać celów zarządzania podatkami odrębnie. Podatnik powinien dążyć do osiągnięcia wszystkich trzech celów jednocześnie, to znaczy powinien minimalizować koszty podatkowe przy jednoczesnej minimalizacji ryzyka podatkowego. Brak koordynacji w zakresie stosowanej przez podatnika polityki podatkowej i zwracanie uwagi np. tylko na minimalizację obciążenia podatkowego kosztem wzrostu ryzyka podatkowego może spowodować powstanie dodatkowych kosztów przewyższających korzyści wynikające z zarządzania podatkami. Działanie odwrotne – dbanie o maksymalne bezpieczeństwo, ograniczając ryzyko podatkowe do minimum kosztem wyższych zobowiązań podatkowych – zasługuje również na negację, gdyż działanie takie generuje dodatkowe koszty podatkowe. Reasumując, aby zarządzanie podatkami przynosiło wymierne efekty w postaci obniżenia kosztów, niezbędna jest koordynacja celów podatkowych polegająca na znalezieniu równowagi między dążeniem do ograniczania ryzyka podatkowego i wydatków podatkowych. Decyzje podejmowane przez podatnika powinny zatem uwzględniać określony poziom ryzyka przy określonym poziomie obciążeń podatkowych.

Narzędzia podatkowe zamieszczone zostały w ustawach podatkowych oraz aktach niższego rzędu po to, aby podatnik mógł sam decydować o ich wyborze, a tym samym mieć wpływ na realizację polityki podatkowej w zakresie swojej działalności. Narzędzia te odnoszą się najczęściej do poszczególnych elementów konstrukcyjnych każdego podatku. I tak na przykład, narzędziem podatkowym pozwalającym ograniczyć wielkość płaconego podatku, odnoszącym się do podmiotu opodatkowania, jest wybór pomiędzy wspólnym i odrębnym opodatkowaniem małżonków w przypadku podatku dochodowego od osób fizycznych. Innym narzędziem odnoszącym się do przedmiotu opodatkowania jest na przykład wybór między opodatkowaniem przychodu i dochodu w przypadku prowadzenia działalności gospodarczej osób fizycznych (ryczałt od przychodów ewidencjonowanych i zasady ogólne).

Elementem niezbędnym do zastosowania określonych narzędzi podatkowych jest wiedza w zakresie prawa podatkowego, jaką musi dysponować podatnik. Źródłem tej

wiedzy są przepisy prawa podatkowego zawarte w ustawach oraz aktach niższego rzędu, interpretacje prawa podatkowego, orzeczenia sądów w sprawach podatkowych oraz literatura fachowa. Znajomość tej wiedzy gwarantuje podatnikowi, po pierwsze, skuteczne zarządzanie podatkami, czyli takie, które gwarantuje osiągnięcie zamierzonych celów, po drugie to, że wszelkie działania podejmowane przez podatnika w ramach zarządzania podatkami będą zgodne z prawem.

Pewną alternatywą w przypadku braku znajomości przepisów prawa podatkowego jest skorzystanie przez podatnika z usług doradcy podatkowego czy wyspecjalizowanej firmy doradczej. Jednak takie działanie zawsze związane jest z kosztami, co w przypadku osób fizycznych i małych przedsiębiorstw stanowi często barierę nie do pokonania. Z uwagi na to warto więc poznać te narzędzia i instrumenty prawa podatkowego, których zastosowanie może mieć znaczący wpływ na osiągnięcie celów podatnika w obrębie zarządzania podatkami.

Cel pierwszy: Minimalizacja obciążeń podatkowych

Minimalizacja obciążenia podatkowego, a tym samym maksymalizacja zysku netto, jest podstawowym celem zarządzania podatkami. Rzeczą naturalną jest stawianie oporu przez podatnika wobec rosnących obciążeń podatkowych albo wobec wprowadzania nowych regulacji podatkowych nakładających na podatników nowe obciążenie podatkowe. Podatek jest bowiem pewnego rodzaju ingerencją państwa w prawa podmiotowe podatnika. Ze względu na to płacenie podatków jest postrzegane jako obowiązek dość uciążliwy. Dlatego też naturalną postawą podatnika jest dążenie do minimalizacji obciążenia podatkowego w ramach obowiązującego prawa.

Wśród działań krótkookresowych wykorzystywanych przez osoby fizyczne, których źródłem przychodu jest praca najemna, podejmowanych w celu obniżenia zobowiązania podatkowego, możemy wskazać między innymi:

- wybór optymalnej formy liczenia kosztów uzyskania przychodów w przypadku osób dojeżdżających do pracy
- wykorzystywanie jak największej liczby ulg odliczanych od dochodu i podatku
- wybór optymalnej formy opodatkowania przewidzianej dla małżeństw albo osób samotnie wychowujących dziecko.

Innym źródłem przychodu osób fizycznych, nieprowadzących działalności gospodarczej, może być najem nieruchomości. Ustawodawca pozostawił podatnikowi wybór w zakresie sposobu jego opodatkowania. Podatnik może zatem opodatkować swój przychód osiągnany z tytułu najmu nieruchomości albo dochód. To, jaką formę opodatkowania wybierze, zależy od niego, przy czym optymalną jest ta forma, która gwarantuje niższy podatek.

Zakres zarządzania podatkami w aspekcie minimalizacji opodatkowania jest znacznie szerszy w przypadku przedsiębiorstw. Dzieje się tak dlatego, że przedsiębiorstwa mają dużo większą swobodę w zakresie ustalania przychodów i kosztów. Z tego względu przeważająca część instrumentów podatkowych związana jest z kształtowaniem przychodów i kosztów podatkowych na pożądanym przez podatnika poziomie, co gwarantuje mu

najniższe z możliwych zobowiązań podatkowych. Podstawowe działania krótko- i długookresowe podejmowane przez przedsiębiorstwa dążące do optymalizacji zobowiązań podatkowych zostały zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1. Przykłady krótko- i długookresowych działań optymalizujących obciążenia podatkowe przedsiębiorstw

Działania	Rodzaj podejmowanych działań			
Krótkookresowe				
Wybór określonej metody amortyzacji	Liniowa	Degresywna	Przyspieszona amortyzacja dla małych podatników	
Wybór źródeł finansowania	Leasing	Pożyczka	Środki udziałowców	
Wybór metody rozliczania VAT	Zasady ogólne	Kwartalna	Kasowa	
Wybór określonej strategii podatkowej w zakresie ustalania przychodów i kosztów	Strategia kosztowa		Strategia dochodowa	
Długookresowe				
Wybór określonej formy opodatkowania działalności gospodarczej osób fizycznych	Zasady ogólne	Ryczałt od przychodów ewidencjonowanych	Karta podatkowa	
Wybór formy organizacyjno-prawnej dużych podmiotów	Wielooddziałowa spółka kapitałowa	Grupa kapitałowa	Podatkowa grupa kapitałowa	Spółka osobowa osób prawnych
Wybór siedziby przedsiębiorstwa	Specjalne strefy ekonomiczne		Raje podatkowe	
Wybór w zakresie opodatkowania VAT	Być podatnikiem VAT		Być zwolnionym	

Źródło: Opracowanie własne.

Cel drugi: Odsuwanie w czasie momentu zapłaty podatku

Odsuwanie w czasie zapłaty podatku bazuje na wartości pieniądza w czasie. Mimo że nominalnie wielkość zobowiązania podatkowego płaconego dziś i jutro nie zmienia się, realnie są to dwie różne wielkości. Ustawodawca stworzył określone instrumenty podatkowe pozwalające na przesunięcie w czasie zapłaty podatku. Wykorzystanie ich przez podatnika skutkuje korzyścią, którą można porównać z kredytem kupieckim. Finansowym odzwierciedleniem tej korzyści jest wielkość stopy procentowej uzyskanej od wartości zobowiązania podatkowego. Im jest ono większe, tym korzyść jest większa.

Do takich instrumentów można zaliczyć:

- kredyt podatkowy
- polityka przedsiębiorstwa w zakresie płacenia zaliczki listopadowej
- uproszczone formy płacenia zaliczek na podatek dochodowy
- możliwość kwartalnego rozliczania podatku dochodowego i VAT

- zastosowanie przepisów ordynacji podatkowej umożliwiających rozłożenie zobowiązania podatkowego na raty.

Cel trzeci: Ograniczenie ryzyka podatkowego

Wszelkie działania podatnika wiążą się z występowaniem ryzyka. Ryzyko podatkowe dotyczy takich zdarzeń, których wystąpienie lub ich brak może mieć negatywny wpływ na realizację celów wyznaczonych w ramach polityki podatkowej przedsiębiorstwa. Ryzyko podatkowe występuje przede wszystkim w działalności gospodarczej, gdyż w przypadku osób fizycznych jego występowanie ma ograniczony charakter ze względu na relatywnie rzadkie kontakty osoby fizycznej z fiskusem. Niemniej jednak nie można powiedzieć, że osoba fizyczna nieprowadząca działalności gospodarczej, osiągająca przychody z pracy najemnej, nie ponosi w ogóle ryzyka podatkowego. Tutaj ryzyko podatkowe występuje najczęściej w związku z rocznym rozliczeniem podatku dochodowego z tytułu osiągania dochodów z pracy najemnej, wynajmu czy sprzedaży nieruchomości.

Istota ryzyka podatkowego polega na braku pewności co do konsekwencji podatkowych podjętych działań podatnika lub takich, które będą podjęte w przyszłości. Konsekwencje mogą mieć charakter finansowy (odsetki karne, utrata prawa do ulg, karne stawki podatku), biznesowy (obniżona konkurencyjność produktów, utrata reputacji, nieprawidłowości w sprawozdaniach finansowych, nieefektywność podatkowa wynikająca ze wzrostu obciążeń podatkowych) i karny (odpowiedzialność karno-skarbowa członków zarządu, odpowiedzialność karna spółki).

Mając na uwadze istnienie ryzyka podatkowego, podatnik powinien podejmować więc takie działania, które spowodują, że ryzyko to będzie na najniższym z możliwych poziomów. Działania te związane są z wykorzystaniem ustawowych instrumentów podatkowych, czyli takich, których istnienie regulowane jest aktem prawnym oraz takich, których istnienie zależy wyłącznie od woli podatnika. Do tych pierwszych należą interpretacje prawa podatkowego, uprzednie porozumienia cenowe oraz krajowa infolinia podatkowa. Do drugiej grupy instrumentów należą wewnętrzne procedury ograniczające ryzyko podatkowe w przedsiębiorstwie i strategię zarządzania ryzykiem podatkowym wdrożone przez podatnika.

Podsumowanie

Coraz większe potrzeby socjalne rozwiniętych społeczeństw powodują, że rządy państw stają przed dużym wyzwaniem. Muszą bowiem im sprostać, zwiększając wydatki socjalne państwa. To wszystko dzieje się najczęściej kosztem zwiększania podatków, likwidacji ulg podatkowych i zwolnień podatkowych. Taka ingerencja w finanse osobiste podatników powoduje, że poszukują oni różnych dróg oporu podatkowego. Czasami przybiera on formę nielegalną, czego przykładem jest działalność przedsiębiorstw w szarej strefie, a czasami legalną w postaci wykorzystywania różnych instrumentów

ustawowych powodujących obniżenie globalnego obciążenia podatkowego i zmniejszenia ryzyka podatkowego.

Legalną formą optymalizacji podatkowej jest zarządzanie podatkami. Przedsiębiorcy, którzy aktywnie oddziałują na sferę podatkową wdrażając odpowiednią politykę podatkową, powinni zwrócić uwagę na następujące jej aspekty:

- minimalizacja obciążenia podatkowego
- odsuwanie w czasie zapłaty podatku
- ograniczanie ryzyka podatkowego.

Te trzy cele mogą być osiągnięte dzięki znajomości prawa podatkowego. Polskie prawo podatkowe to nie tylko obowiązki podatnika, ale również prawa. Jednym z podstawowych praw jest swobodny wybór określonych instrumentów podatkowych. Ustawodawca pozostawił podatnikowi wybór ze względu na różne uwarunkowania działalności przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa mogą być małe, średnie i duże; produkcyjne, handlowe i usługowe. Ze względu na ich różnorodność i specyfikę działania ustawodawca zaproponował podatnikowi różne formy określania kosztów (np. amortyzacji), podstawy opodatkowania, czy płacenia zaliczek. Dzięki temu podatnik może dokonać takiego wyboru formy ustalania danego elementu konstrukcyjnego, który gwarantuje mu najniższe obciążenie podatkowe.

Bibliografia

- Gomułowicz A., Małecki J., *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa 2006.
Lewandowska I., *Prawo do legalnego unikania podatku*, „Rzeczpospolita” 12.05.2004.